

Lidskoprávní aspekty souvisící s porozvodovou výchovou a rozhodovací praxí Evropského soudu pro lidská práva

Mgr. Miloš Závora

Příspěvek ze semináře *Setrvalé problémy opatrovnického soudnictví*, Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 18. 4. 2013

Právo na rodinný život znamená i pravidelně se stýkat s vlastními dětmi po rozvodu s partnerem. V České republice to bohužel samozřejmě není.

Ochrana lidských práv mimo Evropskou unii

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Na vzniku Úmluvy pracoval Výbor ministrů Rady Evropy, Poradní shromáždění a odborné komise. Rada Evropy přijala vícero lidsko-právních dokumentů, ovšem Úmluva z roku 1950 je zdaleka nejvýznamnější. A je hlavním pilířem ochrany lidských práv v systému Rady Evropy.

Úmluva vzešla ze Všeobecné deklarace lidských práv OSN z roku 1948. Jejím obsahem je 14 článků obsahujících základní práva a svobody. Mimo jiné obsahuje i

právo na soukromý a rodinný život (čl. 8),

Několikrát byla Úmluva doplněna dodatkovými protokoly, které členské státy postupně ratifikovaly. ČR je členským státem Rady Evropy od roku 1993, a Úmluvu ratifikovala 18. března 1992, kdy rovněž přistoupila k protokolům č. 1, 4, 6, 7.¹

Hlavní potenciál Úmluvy tkívá, v jejím mechanismu k vynucení svých ustanovení. Tím je Evropský soud pro lidská práva („ESPLP“) se sídlem ve Štrasburku a Evropská komise pro lidská práva. Pravomocí Evropského soudu pro lidská práva je řešení stížností fyzických osob z členských států, samotných členských států i různých zájmových skupin a sdružení, přičemž

¹ Hubálková, E. (2003). Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika, Praha : Linde Praha, s. 458.

podmínkou je identifikace stěžovatele a vyčerpání všech vnitrostátních opravných prostředků včetně stížnosti k Ústavnímu soudu, ale ne úplně vždy. V případech kdy by nebylo vyčerpání všech prostředků ochrany státu efektivní, není vyžadováno.² Stížnost pak musí být podána ve lhůtě šest měsíců od posledního pravomocného vnitrostátního rozhodnutí. Rozsudek ESPLP představuje konečný a právně závazný způsob vyřízení stížnosti. Dohled nad výkonem rozsudku pak provádí tzv. Výbor ministrů a to zejména od případného vyvinutí diplomatických tlaků až po vyloučení z Rady Evropy (v krajním případě).

Vývoj ochrany lidských práv v rámci Evropské unie

Z judikatury ESD je zřejmé, že právo EU/ES má aplikační přednost před právem jednotlivých členských států. Právě tuto myšlenku vyřkl ESD v roce 1963 (ve věci Van Gend en Loos,)³ kdy konstatoval, že **jednotlivci mají právo přímo se dovolávat ustanovení práva EU/ES u národních soudů i v případě, že neexistuje národní právní ustanovení nebo je konfliktní s normou komunitárního práva.**⁴ V roce 1970 dokonce ESD konstatoval přednost práva společenství před ústavami jednotlivých členských států (Internationale Handelsgesellschaft)⁵

- **Primární právo:** Zakládací smlouvy (Pařížská 1952, Římské 1958)
- **Sekundární právo:** Nařízení, směrnice, rozhodnutí, doporučení, stanoviska

Vývoj v oblasti lidských práv byl v EU pozvolný a tak, pokud jde o zakládací smlouvy Evropských společenství, tak je pouze v čl. 151 Smlouvy o založení ES uvedeno, že „*členské státy jsou si vědomi základních sociálních práv, jak jsou stanovena v Evropské sociální chartě.*“

Maastrichtská smlouva o EU z roku 1993, která novelizovala zakládací smlouvy, obsahuje zmínku o základních lidských právech ve své preambuli, avšak navíc se v článku 6. uvádí: „*Unie uznává jako Společenství základní lidská práva tak, jak jsou stanovená Úmluvou (Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod) podepsanou*

² Černá, D. (2009). Standard lidských práv v Evropě. Praha : Univerzita Karlova v Praze, s. 42.

³ Rozsudek ESD č. 26/26 ve věci Van Gend and Loos (1963).

⁴ Outlá, V. a kol. (2008). Právo Evropské unie. 2. vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, s. 116.

⁵ Rozsudek ESD č. 11/70 ve věci Internationale Handelsgesellschaft (1974).

v Římě dne 4. listopadu 1950, a jak vyplývá z ústavních tradic společných členským státům.“

Amsterodamská smlouva o EU z roku 1997 přijala sankční opatření, pro případ eventuálního porušení základních lidských práv ze strany členského státu, který by se tak vystavoval možnosti politických a ekonomických sankcí, nebo dokonce ztráty členství (čl. 7 Smlouvy o EU). Amsterodamská smlouva dále posouvá postoj EU k základním lidským právům, když konstatuje: „**Unie je založena na zásadách svobody, demokracie, právního státu a dodržování lidských práv a základních svobod.**“ (čl. 6 Smlouvy o EU). Dále ještě Amsterodamská smlouva potvrzuje pravomoci ESD pro ochranu lidských práv (čl. 46 Smlouvy o EU). Uznávání základních lidských práv dokonce stanoví Amsterodamská smlouva jako podmínku členství v EU (čl. 49 Smlouvy o EU).⁶

Lisabonská smlouva přinesla řadu změn. V platnost vstoupila 1. prosince 2009. Z pohledu lidských práv je ale nejzásadnější, že její součástí se stala **Listina základních práv a svobod Evropské unie**.

Listina je zcela unikátním dokumentem, protože její struktura a zařazení jednotlivých práv v ní, se liší od předcházejících lidsko-právních dokumentů. Struktura Listiny opouští tradiční posloupnost v zařazení lidských práv, kdy např. nerespektuje běžné třídění práv do generací, jež lze pozorovat v rámci jiných ústavních a mezinárodních listin lidských práv. Jde tedy o naprosto nový koncept, který klade důraz na nedělitelnost práv, rovné hodnotové postavení všech práv vyjadřující jednotné pojetí kvalit lidského života, které jednotlivá práva svým obsahem znamenají.⁷

Listina se stala součástí primárního práva EU, protože Lisabonská smlouva obsahuje ustanovení, které říká, že „**Unie uznává práva, svobody a zásady obsažené v Listině základních práv Evropské unie, jež má stejnou právní sílu jako Smlouvy.**“

Již v minulosti argumentoval ESD výkladem lidských práv ESPLP. Pokud jde o vztah Listiny základních práv EU a Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, tak ten se

⁶ Podrobněji viz Černá, D. (2009). Standard lidských práv v Evropě. Praha : Univerzita Karlova v Praze, s. 69-70.

⁷ Šišková, N. (2008). Dimenze ochrany lidských práv v EU. 2. vydání. Praha : Linde Praha, s. 132. citováno dle Blahož, J. Klíma, K a kol. (2003). Ústavní právo Evropské unie, Dobrá voda : Aleš Čeněk, s. 488.

stal v souvislosti s Lisabonskou smlouvou ještě těsnější, neboť LS říká, že „**základní práva, která jsou zaručena Úmluvou a která vyplívají z ústavních tradic společných členským státům, tvoří obecné zásady práva Unie**“ (čl. 6 odst. 3 Lisabonské smlouvy). Toto ustanovení podstatným způsobem změnilo situaci a lze z něj tedy dovést, že Úmluva se zařadila mezi prameny ochrany základních práv EU.

Lisabonská smlouva také obsahuje závazek přistoupení EU jako celku k Úmluvě, který je včleněn do Lisabonské smlouvy.

Rád bych v souvislosti s tématem tohoto semináře upozornil na dva aspekty Listiny:

- Listina chápe **důstojnost člověka, jako nejvyšší hodnotu** a současně jako základ ochrany lidských práv proti nepřiměřeným zásahům.⁸
- Listina obsahuje Článek 7 nazvaný - **respektování soukromého a rodinného života**, které je specifikováno jako **právo každého na soukromý a rodinný život, obydlí a komunikace**,

toto ustanovení odpovídá čl. 8 Úmluvy, ze které je převzato, a proto, jak je uvedeno v článku 52 odst. 3 Listiny, je smysl a rozsah těchto práv stejný. Proto je i pohledem EU klíčový výklad práva na rodinný život ESPLP.

Rozsudku ESPLP č. 27726/03 ve věci Mézl vs. Česká republika (2007)

Dne 8. dubna 1986 se z manželství stěžovatele narodila dcera. V roce 1993 stěžovatele opustila manželka a dceru odvedla sebou.

Ještě v roce 1993 rozhodl soud o rozvodu manželství stěžovatele a o tom, že výchova dcery byla svěřena matce. Stěžovatel podal z důvodu nemožnosti dosáhnout dohody s matkou

⁸ Tichý, L. Arnold, R. Zemánek, J. Král, R. Dumbrovský, T. (2011). Evropské právo. 4. vydání. Praha : C.H.Beck, s. 126.

v roce 1993 návrh na vydání předběžného opatření o úpravě styku s dcerou. 3. února 1994 začalo řízení o úpravě styku stěžovatele s dcerou. 20. října 1994 soud rozhodl o styku stěžovatele s dcerou jednou měsíčně ve specializovaném zařízení v přítomnosti matky a psychologa a to z důvodu předchozí manipulace matky dcerou vůči otci, kterou potvrdil znalecký posudek z oboru psychologie. Odvolací soud tento rozsudek změnil tak, že stěžovatel je oprávněn se s dcerou stýkat dvakrát za měsíc a to bez přítomnosti matky

Styky stěžovatele s dcerou se však neuskutečňovaly a stěžovatel byl nucen podat sedm návrhů na výkon soudního rozhodnutí. Soud na ně reagoval tak, že matce zaslal výzvu k dobrovolnému plnění soudního rozhodnutí.

Dne 17. srpna 1995 byla matce za maření styků stěžovatele s dcerou uložena pokuta 500 Kč. Toto rozhodnutí však bylo odvolacím soudem zrušeno pro vady. 31. října 1995 podal stěžovatel další tři návrhy na výkon soudního rozhodnutí. Předtím 25. října 1995 vyzval OSPOD soud k dalšímu konání, neboť matka stále mařila styky stěžovatele s dcerou.

Na počátku března 1997 byl soudu předložen po předchozím vyžádání znalecký posudek. Podle znalců nebylo nutné stěžovatele, který velmi trpěl tím, že svou dceru nemůže vidat a své rodičovské povinnosti plnit, vylučovat z výchovného vlivu na nezletilou. Obnovení styků bylo naopak pro harmonický rozvoj nezletilé nezbytné, za předpokladu, že jí k tomu bude matka náležitě připravovat. Pozitivní zkušenost s otcem může změnit odmítavý postoj dítěte, převzatý od matky, v jehož důsledku dcera začala styk se stěžovatelem odmítat.

Dne 5. května 1997 soud změnil úpravu styku otce s dcerou tak, že stěžovatel se mohl stýkat s dcerou dvakrát měsíčně, avšak zpočátku za přítomnosti sociálních pracovníků, nad výchovou matkou byl ustanoven dohled.

Mezitím 14. května 1997 soud rozhodl, že matce neuloží pokuty za další zmařené styky dcery se stěžovatelem, protože se domníval, že pouze ona nebyla za maření styků odpovědná, toto rozhodnutí změnil odvolací soud a za každý zmařený styk matce uložil pokutu 500 Kč.

Podle zprávy vypracované dne 2. února 1998 sociální asistentkou, která byla přítomna pokusům o styk stěžovatele s dcerou, bylo zjevné, že ji matka na styk se stěžovatelem nepřipravovala a dcera byla několik let naváděna proti otci.

Až v roce 1998, za sedmnáct neuskutečněných styků stěžovatele s dcerou uložil soud matce pokutu 34 000 Kč, která byla odvolacím soudem snížena na 26 000 Kč. V roce 1999 podal stěžovatel dalších pět návrhů na výkon rozhodnutí, avšak dále již nebylo vůči matce přistoupeno k žádnému opatření. Další styky stěžovatele s dcerou nebyly realizovány a soud je nikterak nevymáhal. 8. dubna 2004 dosáhla stěžovatelova dcera zletilosti.

V průběhu předmětného řízení proběhl pouze jediný styk mezi stěžovatelem a jeho dcerou v krátkosti v roce 1998. Z případu bylo z důvodu podjatosti odvoláno celkem osm soudců. Případ řešil dvakrát Ústavní soud a v obou případech ústavní stížnost odmítl jako zjevně neopodstatněnou.

Rozhodnutí ESPLP

ESPLP v té době uvedl, že předmětné zkoumané řízení trvá již déle než osm let a věc nebyla v řízení o výživném dosud skončena. Po dobu šesti let nebylo v řízení o změně výchovy, které inicioval sám soud, pro maření styků matkou vydáno žádné rozhodnutí. Řízení bylo zastaveno až dosažením zletilosti dcery.

ESPLP tedy rozhodl v tomto případě a to tak, že došlo k porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy (druhý odstavec čl. 47 Listiny), neboť vzhledem k výše uvedeným závěrům a s přihlédnutím k významu řízení pro stěžovatele došlo k porušení požadavku „přiměřené lhůty“.

Dále došlo i k porušení čl. 8 Úmluvy (čl. 7 Listiny), neboť v tomto případě, znalci i soudci zdůrazňovali, že setkání s otcem je v zájmu harmonického vývoje nezletilé a již v prvním posudku byla řeč o „programování“ dítěte matkou, na což upozorňoval několikrát i OSPOD. Právě v takových případech se vhodnost opatření posuzuje podle rychlosti jeho provedení (Maire proti Portugalsku, č. 48206/99). ESPLP s údivem poznamenal, že právo stěžovatele na styk s jeho dcerou nebylo prakticky upraveno po dobu takřka dvou let. Navíc i přesto, že soud z vlastního podnětu zahájil řízení o změně výchovy, nevydal za 6 let, tedy do doby zletilosti dcery v tomto řízení žádné rozhodnutí. Dále, po té co soudy matce uložily ve

dnech 21. září 1998 a 2. února 1999 pokuty za neuskutečněné styky nepřijaly vůči matce až do 15. července 2005 žádné opatření. ESPLP tedy zdůraznil, že v takovém případě náleželo příslušným orgánům přijmout vhodná opatření, aby potrestaly tento nedostatek ve výchově matky.

Z těchto důvodů ESPLP rozhodl, že žalovaný stát má stěžovateli zaplatit ve lhůtě tři měsíců ode dne, kdy rozsudek nabude právní moci 10.000 eur jako náhradu morální újmy, 1200 eur.

Události po rozhodnutí ESPLP

V tomto případě došlo po nabití právní moci rozsudku ESPLP k vyplacení stanovené částky.

Z moci úřední bylo soudem pouze zahájeno řízení o zvýšení výživného na nezletilou dceru stěžovatele. Toto výživné bylo stěžovateli zvýšeno se zpětnou platností tři let a tak byla dlužná částka stanovena na celkem 186 358 Kč. Odvolacím soudem bylo toto výživné sníženo na částku 161 623 Kč.

Ze strany ČR nebyly zahájeny žádné kroky k nápravě výše uvedených základních lidských práv stěžovatele.

Nejde však o ojedinělé porušování práva na rodinný život. Obdobná situace byla i ve věci Koudelka vs. ČR (2006), Fiala vs. ČR (2006), Kříž vs. ČR (2007) Prodělalová vs. ČR (2011), Bergman vs. ČR (2011) a další. **V současné době je ale takovéto porušování práva na rodinný život i porušováním primárního práva EU.**

Osobní zkušenost

Sám mám osobní zkušenost s mařením styků se synem matkou, kdy jsem byl nucen případ svého syna podávat 14 návrhů na výkon rozhodnutí, bych se domohl styků se synem. Matce

byla uložena pokuta 250 Kč z každý prokazatelně zmařený styk.⁹ Až nařízením střídové péče začalo předávání syna fungovat bezproblémově.

⁹ Maření styků je v ČR velice těžké prokazovat. Pokud matka dojde s dítětem k lékaři a sdělí jí, že dítě v noci zvracelo, což nelze prokázat, styk se neuskuteční a matka nemá v ČR povinnost poskytnout náhradní styk. Nebo stačí, aby dítě mělo rýmu. V takových případech soud návrh na výkon rozhodnutí okamžitě zamítne.